

ЦІННІСНА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ СОРОМОМ У ПРАВОМУ ПОПУЛІЗМІ

A VALUABLE COMPONENT OF POLITICAL MANIPULATION OF SHAME IN RIGHT-WING POPULISM

Свідерська О.І.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглядається правий популізм як інструмент політичного маніпулювання через призму ціннісної системи. Виявлено: розвиток соціальних медіа спричинив формування нових порядків сприйняття політичної дійсності. Через особливості онлайн взаємодії віртуальна маса сама виступає двигуном популістичних маніпуляцій. Внаслідок цифрового впливу масова людина починає заперечувати очевидне, або ж вірити у щось абсолютно неправдиве. Змінюються ключові характеристики сучасної епохи: після доби загальної «масовізації» кінець XX – початок XXI ст. глобальне суспільство почало максимально концентруватися на власному Его, масова індивідуалізація спричинила появу надмірного нарцисизму. Фрагментація людського існування зрештою детермінує формування антигуманізму та повної дезорієнтації, обмеження й безпомічності сучасного індивіда. Втрачається первинне значення таких понять як солідарність та колективна соціалізація, людина втрачає контроль над більшістю соціальних процесів, зростає невизначеність. Як наслідок цих змін збільшується практика звернення до правого популізму. У останні кілька років ряд країн, зокрема Польщі, Туреччини, Угорщини повернулися у певних питаннях до праворадикальних основ існування.

Доведено: популізм невід’ємно пов’язаний із традицією. Саме тому у риторичі правих популістів доволі часто використовуються масове поширення емоцій страху чи сорому на основі цінностей терпимості по відношенню до тих хто має різноманітне соціальне, культурне, етнічне та ідеологічне походження. Отже, існування демократії залежить від спроможності та мотивації звичайних громадян приймати демократичні цінності та демонструвати терпимість, відповідно популізм вважається антидемократичним. Виявлено, що популізм носить руйнівний характер, а цінності, якими він керується розпливчаті і часто виявляються наслідком прийняття бажаного за дійсне. Відтак можемо говорити про формування псевдоцінностей.

Ключові слова: популізм, політичне маніпулювання, політичні цінності, маса, політика сорому, атомізація, індивідуалізація.

The article examines right-wing populism as a tool of political manipulation through the prism of the value system. It was revealed: the development of social media caused the formation of new ways of perceiving political reality. As a result of digital influence, mass people begin to deny the obvious, or believe in something that is completely false. The key characteristics of the modern era are changing: after the era of general "massification" the end of the 20th – the beginning of the 21st century. global society began to concentrate as much as possible on its own Ego, mass individualization caused the emergence of excessive narcissism.

The fragmentation of human existence ultimately determines the formation of anti-humanism and complete disorientation, limitation and helplessness of the modern individual. The primary meaning of such concepts as solidarity and collective socialization is lost, a person loses control over most social processes, and uncertainty increases. As a result of these changes, the practice of turning to right-wing populism is increasing. In the last few years, a number of countries, in particular Poland, Turkey, and Hungary, have returned to the right-wing radical foundations of existence in certain issues.

It has been proven: populism is inextricably linked with tradition. That is why the rhetoric of right-wing populists quite often uses the mass spread of emotions of fear or shame based on the values of tolerance towards those of diverse social, cultural, ethnic and ideological origins. Therefore, the existence of democracy depends on the ability and motivation of ordinary citizens to accept democratic values and show tolerance, accordingly, populism is considered anti-democratic. Populism has been found to be destructive, and the values it is guided by are vague and often turn out to be the result of wishful thinking. Therefore, we can talk about the formation of pseudo-values.

Key words: populism, political manipulation, political values, mass, politics of shame, atomization, individualization.

Постановка проблеми. Політичне маніпулювання є одним із складних та багатоаспектних предметів політологічних досліджень. Сьогодні існує кілька способів його трактування: маніпулювання як засіб отримання влади та спосіб її реалізації; маніпулювання як засіб здійснення комунікації й політичне маніпулювання як елемент соціокультурного розвитку. Третій підхід до спроби озна-

чити політичне маніпулювання найбільш вдало відображає у собі міфологічну, культурну та ціннісну складову. Досить влучно, на наш погляд, трактує вагомість міфу у політичному маніпулюванні Н. Пробийголова, підкреслюючи інтегративну його функцію по відношенню до минулого, теперішнього та майбутнього: «у міфі сходиться минуле з сучасним і визначається майбутнє» [3].

Одним із успішних засобів (інструментів) політичного маніпулювання вважається популізм. Сьогодні дослідники пояснюють явище масового поширення політичного популізму кількома способами: одні бачать у ньому стратегічну особливість нової політики, інші розглядають його у контексті антиполітики, ще інші трактують популізм через призму постправди. У будь-якому випадку беззаперечним залишається той факт, що розвиток соціальних медіа спричинив формування нових порядків сприйняття політичної дійсності. Через особливість онлайн взаємодії віртуальна маса сама виступає двигуном популістичних маніпуляцій. Внаслідок цифрового впливу масова людина починає заперечувати очевидне, або ж вірити у щось абсолютно неправдиве. Формується нова, симулятивна реальність, де дозволено говорити те, що «неможливо виразити словами», й переступати межі раніше дозволеного [5, с. 174]. Через свою антидемократичну суть, популізм порушує будь-які норми та правила, які до цього існували у суспільстві. До минулого року у загальному можна було виділити три ключові питання, які порушував популізм: відновлення фундаментальних принципів ЄС (солідарність, співпраця, свобода; необхідність відкликати повноваження з Брюсселя й надати його США, для того, щоб «сформувати Європу для людей»); британські нарративи про те, що вихід із ЄС є єдиною можливістю для країни стати суверенною державою, здатною приймати власні рішення [13, с. 9]. Сьогодні ми чітко можемо виокремити ще один – безпека, передусім пов'язана із воєнними діями в Україні, загостренням конфлікту між Ізраїлем та Палестиною, й загального відчуття світового напруження. Популізм підкреслює різницю та дистанцію між мислячими «звичайними людьми» та «далекими, несвітськими, навіть корумпованими, елітами». Вирішальним орієнтиром для популізму є «люди»: в європейському популізмі – «звичайні люди» або «нормальний народ» [6]. Сьогодні, існуючі дослідження популізму зосереджені на двох кластерах негативних емоцій: почутті страху, пов'язаного з незахищеністю, безсиллям, з одного боку, і гнівом, образою, обуренням, і ненавистю, з іншого.

Популізм невід'ємно пов'язаний із традицією та цінностями. З одного боку, розуміємо: «кожен має свої «цінності», які неможливо ставити під сумнів» [8, с. 15], з іншого, надмірне захоплення й намагання повернути все до фундаментальних основ функціонування суспільства може спричинити формування більш небезпечних форм ідеологічного нашарування, яке мимоволі підтримуватиме існуючі форми експлуатації, пригноблення та пригнічення можливостей прогресу, рівності та соціальних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ґрунтується на наукових поглядах

та підходах до проблеми політичного популізму передусім закордонних авторів: Р. Водак, С. Шаап, Л. Муноз, Д. Пеллза, М. Якобі, Ж. Ліповецького та індивідуальних дослідженнях із даної проблематики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема вивчення політичного маніпулювання соромом у політичному популізмі через призму ціннісної системи є не дослідженою проблемою в українській науці. Правий популізм у наукових дослідженнях представлений як широкий предмет вивчення з позиції передвибірчих технологій, що своєю чергою підкреслює

Формулювання цілей статті. У статті виокремлено такі цілі:

- Визначити особливості епохи культивування нарцизизму, обґрунтування небезпеки поширення ультраправого популізму через атомізацію, фрагментацію та індивідуалізацію людського життя;
- Означити поняття ціннісної системи, визначити особливості формування та зміни ціннісної системи під впливом глобальних викликів суспільства;
- Виявити особливості використання цінностей та політики емоцій (страху та сорому) у політичних практиках правого популізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернення до цінностей у популізмі широко використовуються у передвибірчих перегонах, комунікативних стратегіях між політиками та електоратом, під час ведення політичних дебатів, ток-шоу, у інформаційних війнах. У популістичному звертанні доволі часто звучать обіцянки повернути з минулого стійкі уявлення про сімейні цінності, велич та могутність нації чи держави. У професійній літературі із вивчення політичної маніпуляції та пропаганди інколи цей метод називають семантичним маніпулюванням. До прикладу, формуючи черговий пропагандистський нарратив підбираються слова, які викликають позитивні або ж негативні асоціації, таким чином впливаючи на сприйняття інформації. Наприклад, російська пропаганда використовує нарративи із використанням конструкту «свій-чужий»: ми-розвідники, вони – шпигуни; ми визволителі, вони – окупанти; ми борці за незалежність, вони – бойовики; у нас військо, у них – незаконно озброєнні бандитські формування. Такі висловлювання не є чимось новим, адже вони відображають механізм створення альтернативної реальності. У інформаційних війнах ця стратегія спрямована на те, щоб виставити жертву злочинцем, а себе рятівником чи визволителем. Виграшною ця стратегія є лише для агресора, для жертви це потужна загроза втратити можливість говорити, бути видимим. Програти інформаційну війну, це практично означає програти і фізичну. Найбільш небезпечним тут є пози-

ція жертви, оскільки страх, який відчуває жертва перед своїм нападником може бути паралізуючим, а «психологічне, фізичне і сексуальне насилля настільки травмує людську психіку і людську гідність, що сором практично забороняє жертві говорити про пережитий досвід» [9, с. 46]. Сьогодні доволі часто зустрічаються суперечності відносно розуміння сорому як емоції, його взаємозв'язку із почуттям провини. Насамперед це пов'язано із намаганням визначити чи може сором бути колективним чи виключно індивідуальним досвідом пережиття певних трансформаційних процесів. Вважаємо, що так, і погоджуємося із думкою М. Якобі про те, що сором можна розглядати як колективну емоцію, реакцію на певні зовнішні зміни у суспільстві. П. Сорокін наголошує, що будь-яка міжособистісна взаємодія у соціумі без культурних цінностей мала б вигляд виключно біологічного, а не соціального явища [16].

Загалом, ціннісна система суспільства – структурна цілісність, що інтегрує надіндивідуальні, статусно-рольові та персональні цінності, які проявляються на різних рівнях самосвідомості: індивідуальному, груповому та суспільному. Міцна ціннісна система, в основі якої закладена національна ідентичність та ідеологічні уявлення про вектор розвитку суспільства, здатна виконувати консолідуючу функцію демократичних свобод. Для політичного маніпулювання ця система найцінніша «вчасністю». Наприклад, Л. Кучма, підкреслює: «політичне маніпулювання може використовувати ті суспільні цінності, які є актуальними у певний період часу» [2, с. 114]. Яскравим кейсом була нещодавня історія із І. Фаріон: прямий ефір, провакація з боку журналістики, яка включала у себе «емоційний» таргетинг: «мова», «ЗСУ», «Азов», «російськомовні військовослужбовці». Цього було достатньо щоб колихнути українське суспільство і створити чергову хвилю хейту, підігріту фейковими акаунтами і ботами. Можна виділити кілька прикладів ціннісно-емоційних технологій, які відносяться до основних цінностей суспільства: любов до Батьківщини, християнство, патріотизм, дім, сім'я, діти, материнство, наука, здоров'я, мир, гордість за Батьківщину, і т. д.

Сьогодні практично неможливо розглядати явище правого популізму без розуміння особливостей епохи, у якій ми живемо. Після доби загальної «масовізації» кінець ХХ – початок ХХІ ст. почали окреслювати як період індивідуалізації. Ж. Ліповецький, наприклад окреслює існування Постмодерну, як причини надмірної концентрації людини на власному Его, а сам процес індивідуалізації визначає чинником культивування нарцисизму [10]. Основні суспільні проблеми на його думку пов'язані із ускладненням економічних процесів і фрагментацією людського існування, що детермінує формування антигума-

нізму та повної дезорієнтації, обмеження й безпомічності сучасного індивіда.

Про атомізацію індивіда у контексті функціонування індивідуалізованого суспільства говорив і З. Бауман, наголошуючи на втраті традиційного значення явища солідарності та колективної соціалізації. Індивідуалізація, на думку дослідника є запереченням соціальності: людина втрачає контроль над більшістю соціальних процесів; зростає невизначеність, прогресує незахищеність перед неконтрольованими змінами; довгострокові цілі змінюються швидкісними рішеннями [1]. Справедливості ради, варто зазначити, що початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році дещо спростовує тези, адже світ і передусім звичайні громадяни Польщі, які найближче були до кордону з Україною проявили неабияку витримку, підтримку і солідарність з українським народом. Сьогодні цей рівень солідарності не є настільки високим, однак ситуативний ефект світового захоплення українським народом та діями представників української влади може бути окремим предметом досліджень, зокрема й того наскільки мобілізація людей різних вірувань та національних ідентичностей була наслідком переживання колективного страху, співпереживання, сорому чи почуття провини.

Підсилення атомізації відбувається шляхом розвитку інформаційних технологій і переходом функціонування державних інститутів у сферу діджитал. Для політиків можливість створити «державу у смартфоні» є вигірною, оскільки це дуже зручний спосіб комунікації із електоратом. Віртуальною масою набагато легше керувати і працювати із її емоціями, потребами, політичними переконаннями, зрештою і вибором. Використовуючи цифрові інструменти впливу та соціальні мережі як платформи комунікації дуже легко з героя створити антигероя, розколоти суспільство, змусити людей повірити у силу НАТО, чи у його слабкість, ненавидіти або ж обожнювати президента тощо. Ціннісна система суспільства є доволі фундаментальною. Вона є продуктом культури, вищими принципами, своєрідною системою регулювання моральних норм, які мають найвищу ступінь значущості для суспільства, загальноприйнятими уявленнями його членів про бажаний тип соціальної взаємодії. А тому зміщення однієї ціннісно-інституційної системи іншою відбувається упродовж тривалого часу, інколи – протягом всієї історії людства. Це не означає, що різкі зміни не можливі. Так, на думку К. Рапайл, кожне суспільство переживає певні трансформації, які схожі до імпринтів – різких змін (трагедій, революцій, війн), які і справді можуть сприяти зміні ціннісної системи [14]. Однак, навіть у такі складні моменти необхідна повна консолідація інституцій та громадської думки. Як слушно зауважують

Дж. Джост та співавтори: «демократія залежить від спроможності та мотивації звичайних громадян приймати демократичні цінності та демонструвати терпимість до тих, хто має різноманітне соціальне, культурне, етнічне та ідеологічне походження» [11], це саме ті цінності, на які праві популісти, використовували невід'ємну популярність консервативної ідеології «нападають» найчастіше. Саме тому, на нашу думку зміна ціннісної системи українського суспільства у бік свободи, гідності, рівності й терпимості на даному етапі є неможливою. Більше того, навіть, на перший погляд у стабільних демократичних суспільствах «ковідна криза» сприяла поверненню до праворадикальних основ існування. Йдеться передусім про такі країни як Польща, Туреччина, Угорщина та правлячої у них еліти – яскравих представників правого популізму.

Обґрунтовуючи вагомість дослідження правого популізму як маніпулятивного інструменту поширення сорому через призму ціннісної системи варто виокремити кілька ключових тез: по-перше, будь-яке політичне маніпулювання зосереджене на масовій свідомості. Багато десятиліть тому Г. Ле Бон, З. Фройд, Г. Тард, та ін. довели: маса живе своїми законами, підпорядковується перш за все емоціям та ірраціональному способу мислення; по-друге, пізніші філософсько-психологічні напрацювання (Х. Арендт, Е. Фромм, В. Франкл, Т. Адорно) підкреслили: маса схильна підкорятися. Так, Х. Арендт наголошувала, що маса не може існувати без диктатора так само, як диктатор не може існувати без маси; по-третє: внаслідок поширення практик застосування концтаборів у часи II Світової війни й правління тоталітарних політичних лідерів, безліч народів зіштовхнулися із колективними травмами, які зрештою призвели до певної політичної поведінки у сучасності.

Популізм також антидемократичний, звернення до нього як до інструменту політичного маніпулювання дозволяє провести лінії розмежування між населенням однієї країни, «протиставляючи однорідну частину нації певним чужорідним елементам» [4]. На цьому наголошує і Р. Водак: «ультраправі популістські дискурси протиставляють «справжніх людей» нібито корумпованій «еліті» та регулярно спираються на добре відомі та усталені стереотипи «Іншого» та « Чужого» [17, с. 5]. На думку авторки, той факт, що означені популістами «чужі» справді можуть бути у центрі відповідного суспільства, «позначає крайній правий популізм як псевдодемократичне поле битви внутрішніх конфліктів й інтересів у цьому суспільстві» [17, с. 5].

Політичне маніпулювання як один із методів впливу на політичну свідомість ґрунтується на здатності людини захоплюватися виразністю переконливого послання, а також престижністю джерела інформації. У таких випадках говорять

про навіювання як вид психологічного впливу: мовного чи образного, такого, що викликає некритичне сприймання чи засвоєння будь-якої інформації. Для реалізації маніпулятивного задуму чи пропаганди підбираються слова, які викликають позитивні або негативні асоціації, впливаючи таким чином на сприйняття інформації. Цілком зрозуміло, що популістські партії та політики розробили дискурсивні та риторичні стратегії, що дозволяють поєднувати абсолютно несумісні феномени. Емоційна складова частина, наявна у гаслах «зробимо їх разом», «зробимо Америку знову великою», «повернемо собі контроль» та ін., змушує їх звучати так, ніби вони є абсолютно безневинними.

Однак, як слушно зауважує С. Шаап: «сучасна масова людина втрачає повагу до минулого і увагу до всього, що воно їй пропонує... вона шукає реактивний вихід із... протиріччя між марнославством і внутрішнім безсиллям... намагається боротися із силами, які протидіють і дошкулюють їй, намагаючись послабити і знецінити їх... нехтує цінностями, якими вона не володіє і які не може розвинути» [15, с. 29]. Дослідник звертає увагу на руйнівну властивість популізму: «... проникає всередину системи, руйнує спротив зсередини і захоплює політичну повістку. Цінності, якими керується популізм, розпливчаті і часто виявляються наслідком прийняття бажаного за дійсне» [15, с. 111]. Тому велика частина цих «цінностей» зосереджена на чомусь на зразок «справжнього народу». У цьому сенсі ми можемо говорити про псевдоцінності, появу яких передовсім пов'язують із формування глобальної мережі та нового комунікативного простору.

Розвиток соціальних мереж ґрунтовно змінив механізм формування нових культурних цінностей і темпи їхнього входження в ієрархічну структуру вже існуючих ціннісних систем. Як зазначалося раніше: «нові цінності виникають і поширюються надто швидко і їх практично неможливо адаптувати чи перевірити часом або істиною, що спричиняє появу так званих псевдокультурних цінностей, певною мірою наділених амбівалентністю» [7]. Одним із проявів таких цінностей є криза ідентичності як результат ослаблення соціо-культурних інститутів влади: не розуміння вчасності та необхідності консолідації українського суспільства починаючи з 1991 року, часу проголошення незалежності України, зрештою вихолостило уявлення про українську ідентичність, підмінивши поняття національної меншини поняттям «російськомовне населення»; можливість проводити відкриті, вільні та демократичні вибори не сформувало переконань на масовому рівні про необхідність обирати за принципом професійності та компетентності, залишивши місце для вибору насамперед через емоцію. Залишивши позаду переконання у необхідності навчитися відповідальності перед

електоральним вибором, українці продовжують боротися передусім за свої власні потреби, здійснюючи вибір через принцип «подобається чи не подобається». На глобальному рівні дуже влучно виразився Шаап: «Народ формують «сліпі маси», які «не знають чого хочуть», не здатні до інтелектуального судження, що робить їх залежними від провідників [15, с. 118]. Разом з тим дослідник підкреслює, що розширення демократичного простору без міри, самоконтролю і рівноваги легко може перерости у серйозний конфлікт, а отримана свобода через право голосу може перетворитися у радикалізацію, що певним чином може перерости навіть у громадянську війну.

Ще однією особливістю крайньої правої ідеології популізму є намагання «заховати» або ж «вивести» назовні економічні протиріччя які існують. Дослідники правого популізму інструментують певні етнічні, релігійні, мовні чи політичні меншини, використовуючи їх як своєрідного «хлопця для постійного побиття». Ця технологія свого часу використовувалася й у антисемітизмі. Зрештою, цьогорічні конфлікти й чергове загострення між Ізраїлем та Гаазою, сутички у Махачкалі тощо, підтверджують потужність впливу з боку пропаганди. Шаап, досліджуючи ідеологію популізму, акцентує на наявності цинізму у його риториці. Автор приводить у приклад розуміння пропаганди ще ідеологами німецького нацизму, зокрема її вміння настільки глибоко проникати у людську свідомість із певною ідеєю, що врешті людина перестає усвідомлювати саму ідею. Таким чином, на думку Шаап, нівелюючи правду, транслуючи цинізм та змішуючи його з політичним активізмом, ультраправий популізм переливається у пропаганду масового споживання [15, с. 143].

Сформовані популістським наративами маргінальні групи як правило «відповідають» ледве не за всі поточні біди суспільства, що поступово перетворює ці групи у «небезпечні» й «загрозливі» для колективного «ми». Будь-який поділ, використаний популістами обмежує права людини на вільне віросповідання, збереження етнічної ідентичності, свободу вибору тощо. Однак для популістів та їх послідовників, схоже, це немає жодного значення. Формування «ми» однозначно зумовлює виникнення «вони», «ті», «інші» – носії ідентичності, що суттєво відрізняються від тієї, якою володіє «ми». У цьому сенсі популізм підтверджує положення, що «ідентичність» завжди зумовлює існування «не-ідентичності». ««Ми» хоче відійти від основи політичної мови, знищити її та створити нову мову для «справжнього народу». Якщо прагнете знати, хто такий «справжній народ», варто запитати, що таке «ми» або чому те «я» більше не хоче бути «я», а хоче бути «ми»» [15, с. 27].

До основних соціально-політичних передвиборчих викликів Д. Пелс у 2012 році відносив

ситуації, які безпосередньо пов'язані із безліччю почуттів, невдоволення та песимізму: страх втратити роботу; страх «чужих» (мігрантів); втрата національної автономії; втрата старих традицій і цінностей; зміна клімату; розчарування і навіть огида до політики та корупції; гнів через зростання прірви між багатими та бідними; невдоволення через відсутність прозорості прийняття політичних рішень тощо [13]. Отже, як слушно зауважує Р. Водак, риторика ультраправих популістів практично досягла рівня політичного мейнстріму: «ми спостерігаємо широко поширену та зростаючу нормалізацію ультраправої політики, раніше табуйованих тем, слів та неввічливої чи безсоромної поведінки. Межі «дозволеного» зміщуються, і «будь-що тепер є прийнятним»» [17, с. 5]. У традиційній політиці постійно порушуються раніше встановлені норми і правила культури: нівелюються правила ведення переговорів і політичних обговорень, практикуються постійні провокації, що максимально швидко поширюються через ЗМІ та соціальні мережі. Усе це легітимізується представниками правого популізму, і таким чином стає суспільною нормою. Р. Водак вважає, що це явище є новою характеристикою політичної культури – «безсоромною нормалізацією».

Висновки. Отже, бачимо: ряд дослідників підкреслює, що ультраправий популізм доволі часто схвалює те, що насправді має ознаки зарозумілості чи невігластва та антиінтелектуалізму. Популізм спрямований до інтуїції, часто позбавлений аналітичного та критичного мислення, а у своїй риториці дуже часто звертається до політики емоцій. Як бачимо, можна прийти до висновку, що правий популізм виходить за межі реального, і можливо він не є аж таким надто небезпечним як про це говорять наявні політичні дослідження. Однак, зважаючи на нехтування правдою, та постійне звернення до емоційної складової сприймання політичної реальності масою, ця технологія небезпечна передусім тим, що вона дозволяє розширюватися фейкам та дезінформації. Тому з одного боку і справді нам може видаватися, що популізм має ознаки інфантильності, невинності у його судженнях та ідеологічній риториці, однак з іншого – «підриваючи» колективні чи індивідуальні емоції популізм як технологія політичного маніпулювання здатна мобілізувати величезну частину населення, розділити країну на кілька «ворогуючих» таборів, висвітлити новини у певному, вигідному для ультраправих популістів ключі. У перспективі свого подальшого дослідження, тематика потребує ґрунтовного вивчення політичних виявів правого популізму, зокрема й в українському суспільстві, його взаємозв'язку із політичними вподобаннями та прийняттям політичних рішень, аналізом політичних практик залучення суспільних цінностей та емоцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бауман З. Плинні часи. Життя у добу непевності. Київ: Критика. 2013. 174 с.
2. Кучма Л. Аксиологічний вимір політичного маніпулювання. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Випуск 21. 2009. С. 112-119.
3. Пробийголова Н. Міф як засіб політичного маніпулювання в процесі проведення виборів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. Випуск 14. 2010. С. 41-44.
4. Свідерська О., Була С. Популізм як стратегія політичної маніпуляції масовою людиною у епоху пост-правди. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 18–23.
5. Свідерська О. Використання цифрового популізму у формуванні масової політичної поведінки в інформаційному просторі. Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи Тези доповідей І науково-практичної конференції. 2020. С. 173–175
6. Свідерська О. І. Використання сорому та провини у політичному популізмі Науковий журнал «Politicus» Випуск 5. 2022 С. 87–92.
7. Свідерська О. І. Співвідношення психологічних та інституційних детермінант масової політичної поведінки в транзитних суспільствах: дис. ... канд. політ. наук. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2018. 222 с.
8. Тейлор Ч. Етика автентичності. Київ: Дух і літера. 2002. 128 с.
9. Jacoby M. Shame and the Origins of Self-esteem. Psychology Press, 1996. 130 p.
10. Lipovetsky G. L'ère du vide : Essais sur l'individualisme contemporain Poche, 1989.
11. Mass Psychology in the Age of Trump: Why is Trump driving liberals berserk? Is it him or us – or both? URL: <http://surl.li/ntnjx>
12. Muñoz L. A., Casero-Ripollés A. Populism Against Europe in Social Media: The Eurosceptic Discourse on Twitter in Spain, Italy, France, and United Kingdom During the Campaign of the 2019 European Parliament Election. *Frontiers in Communication* August 2020, Vol. 5. Art. 54,
13. Pels, D. 'The New National Individualism – populism is here to stay', in Meijers, E. (ed.), *Populism in Europe*. 2012. Linz: Planet, pp. 25–46.
14. Rapaille C. Kod kulturowy: jak zrozumieć preferencje współczesnego konsumenta, motywacje wyborców czy zachowania tłumu. Warszawa 2019. 367.
15. Shaap Sybe. De populistische verleiding. De keerzijde van de identiteitsillusie. *Damon*. 2017. 243 с.
16. Sorokin P. *The Sociology of Revolution*. New York: Howard Fertig, 1967.
17. Wodak R. On far-right populism and shame URL: bit.ly/3VX2gs2